

## РОЛЬ ШКІЛЬНОЇ ТА ВИЩОЇ ОСВІТИ У ФОРМУВАННІ ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ ТА ПРАВОВОЇ ГРАМОТНОСТІ

### THE ROLE OF SCHOOL AND HIGHER EDUCATION IN THE FORMATION OF LEGAL AWARENESS AND LEGAL LITERACY

Дуда Р.І., асистент кафедри права та публічного управління

*Заклад вищої освіти «Університет Короля Данила»*

*ORCID ID: 0009-0007-8085-8574*

Шкільна та вища освіта мають важливе значення у формуванні правової свідомості та правової грамотності молоді. Ці освітні інститути відіграють ключову роль у підготовці молодого покоління до активної участі в суспільному житті та забезпеченні прав та свобод кожного громадянина. Метою статті є проведення ґрунтовного аналізу поняття правової свідомості та правової грамотності молоді та роль шкільної та вищої освіти у становленні цих понять. Виявлені ключові аспекти та механізми закладів вищої освіти, що застосовуються до молоді задля заохочення бути грамотними та якісно сприймати і аналізувати інформацію у галузі права. У представленій статті здійснено аналіз ролі шкільної та вищої освіти у формуванні правової свідомості та правової грамотності молоді та висвітлено ключові аспекти впливу та дієвих механізмів щодо формування правосвідомості у позитивному ключі задля створення підґрунтя для розвитку грамотного молодого покоління, як наслідок виділені ключові аспекти прогалин у даному питанні та шляхи подолання недопрацювань закладів шкільної та вищої освіти. Наголошено, що усунення прогалин у формуванні правової свідомості та грамотності вимагає системних змін у підходах до вивчення правознавства. Акцент на практичних завданнях, сучасних методах навчання та співпраці з фахівцями допоможе забезпечити якісну підготовку майбутніх юристів та громадян з глибоким розумінням правових питань. Шкільна та вища освіта є ключовими стадіями формування особистості та світогляду молодої людини. Їхня роль у розвитку правової свідомості та грамотності неocenenna, оскільки вони впливають на усвідомлення основних принципів права, громадянських прав та обов'язків, а також на уміння розуміти та захищати власні права та інтереси. Зроблено висновок, що підвищення якості освіти у сфері права передбачає інноваційні підходи до навчання, активне використання інтерактивних методів та сучасних технологій. Зокрема, ігрові технології, дискусійні форми роботи, використання відео- та аудіоматеріалів можуть зробити процес навчання цікавішим та ефективнішим. Також, важливо посилювати співпрацю між освітніми закладами та громадськими організаціями, правозахисними організаціями та правоохоронними органами для організації спільних заходів, тренінгів та семінарів з питань правової освіти. Отже, шкільна та вища освіта є важливими факторами у формуванні правової свідомості та грамотності молоді.

**Ключові слова:** правова свідомість, правова грамотність, шкільна освіта, заклади вищої освіти, правове виховання.

School and higher education are important in the formation of legal awareness and legal literacy of young people. These educational institutes play a key role in preparing the young generation for active participation in public life and ensuring the rights and freedoms of every citizen. The purpose of the article is to conduct a thorough analysis of the concept of legal awareness and legal literacy of young people and the role of school and higher education in the formation of these concepts. The key aspects and mechanisms of higher education institutions applied to young people to encourage them to be literate and qualitatively perceive and analyze information in the field of law are revealed. The presented article analyzes the role of school and higher education in the formation of legal awareness and legal literacy of young people and highlights the key aspects of influence and effective mechanisms for the formation of legal awareness in a positive way in order to create a basis for the development of a literate young generation, as a result, key aspects of the gaps in this issue are highlighted and ways to overcome shortcomings of school and higher education institutions. It is emphasized that the elimination of gaps in the formation of legal awareness and literacy requires systemic changes in approaches to the study of jurisprudence. Emphasis on practical tasks, modern teaching methods and cooperation with specialists will help ensure quality training of future lawyers and citizens with a deep understanding of legal issues. School and higher education are key stages in the formation of a young person's personality and outlook. Their role in the development of legal awareness and literacy is invaluable, as they influence the awareness of the basic principles of law, civil rights and duties, as well as the ability to understand and protect one's own rights and interests. It was concluded that improving the quality of education in the field of law requires innovative approaches to learning, active use of interactive methods and modern technologies. In particular, game technologies, discussion forms of work, use of video and audio materials can make the learning process more interesting and effective. Also, it is important to strengthen cooperation between educational institutions and public organizations, human rights organizations and law enforcement agencies to organize joint events, trainings and seminars on legal education. Therefore, school and higher education are important factors in the formation of legal awareness and literacy of young people.

**Key words:** legal awareness, legal literacy, school education, institutions of higher education, legal education.

**Актуальність теми.** Шкільна та вища освіта мають важливе значення у формуванні правової свідомості та правової грамотності молоді. Ці освітні інститути відіграють ключову роль у підготовці молодого покоління до активної участі в суспільному житті та забезпеченні прав та свобод кожного громадянина.

**Аналіз досліджень і публікацій.** Окремим проблемам ролі правової свідомості та грамотності молоді присвячені праці наступних науковців: Власюк І. В., Галушак І. Є., Головка Н. І., Клімова Г. П., Підлісний Є. В., Тітова Н. К., Яковюк І. В та інші.

**Метою статті** є проведення ґрунтовного аналізу поняття правової свідомості та правової грамотності молоді та роль шкільної та вищої освіти у становленні цих понять. Виявлені ключові аспекти та механізми закладів вищої освіти, що застосовуються до молоді задля заохочення бути грамотними та якісно сприймати і аналізувати інформацію у галузі права.

**Результати дослідження.** Перше, що варто зазначити, це включення вивчення права до навчальних програм шкіл та університетів. Вивчення правових дисциплін дозволяє молоді ознайомитися з основними нормами законодавства, розуміти їх значення та застосування в різних сферах життя.

Крім теоретичних знань, шкільна та вища освіта сприяють розвитку практичних навичок у сфері права. Студенти відвідують судові засідання, беруть участь у дебатах, виконують кейси та проектні завдання, що дозволяє їм здобувати практичний досвід застосування правових норм.

Важливою складовою формування правової свідомості є створення правознавчого середовища, де молодь може вільно обговорювати правові питання, висловлювати свої погляди та розвивати критичне мислення. Це можуть бути дискусійні клуби, правозахисні організації, студентські асоціації тощо.

Важливу роль у формуванні правової свідомості відіграють викладачі та наставники. Їхня зацікавленість

у вивченні права та пропагування правової культури стає прикладом для молоді, сприяючи формуванню їхньої правосвідомості [4, с. 20-23].

Нарешті, важливим елементом формування правової грамотності є практичні заняття та тренінги, які дозволяють молоді випробувати свої знання та навички у реальних ситуаціях. Це можуть бути рольові ігри, симуляції судових процесів, тренування навичок переговорів та медіації.

Варто відмітити, що школа включає в свої навчальні програми предмет «Правознавство», спрямований на надання учням базових знань про правові принципи. Цей предмет розглядає ключові аспекти права, починаючи від загальних понять і закінчуючи основами конституційного права. Учні отримують можливість аналізувати юридичні питання та розуміти їх в контексті суспільства. Отож, одним із ключових елементів впливу на формування правосвідомості учнів є включення предмету «Правознавство» в шкільні навчальні програми. Цей предмет відіграє важливу роль у становленні учнів як свідомих громадян, здатних розуміти, поважати та дотримуватися законів суспільства [11, с. 642].

Не останню роль відіграє стимулювання інтересу до самого предмету правознавства, а саме розробка заходів та педагогічних підходів, щоб зробити вивчення правознавства цікавим та захопливим для учнів.

Основи правознавства в навчальних програмах не лише забезпечують теоретичні знання, але і впливають на формування правосвідомості учнів, готуючи їх до свідомого і відповідального громадянства в майбутньому. Цей предмет є необхідним кроком у вихованні покоління, яке розуміє та поважає права та обов'язки в сучасному суспільстві.

Також варто відмітити, що ключове місце у правильному формуванні правосвідомості молоді у шкільному віці здійснює виховна робота, що включає в себе заходи та діяльність, спрямовану на формування в учнів правової свідомості. Бесіди, групові обговорення, сценарії та рольові ігри допомагають учням осмислювати та усвідомлювати важливість правил та законів у суспільстві. Вчителі використовують ці методи для вироблення учнями критичного погляду на юридичні питання та сприяння їхньому практичному застосуванню [2, с. 88-89].

Як зазначається, правова свідомість, як складова особистісного розвитку, активно формується в процесі виховання. Виховна робота в школі та інших освітніх установах відіграє важливу роль у розвитку учнів як відповідальних, правомірних та правосвідомих осіб. Всі ці фактори можливі тільки з урахуванням певного логічного і послідовного впровадження даних пунктів у шкільне життя та дозвілля. Зокрема, нами пропонується план щодо позитивної і дієвої реалізації даного положення.

1. Створення позитивного морального клімату, а саме виховна робота спрямована на формування позитивного морального клімату в учбовому середовищі. Вчителі та педагоги створюють атмосферу, де учні відчувають важливість дотримання моральних та етичних норм. Це визначає основу для правової свідомості, розуміння власних прав і обов'язків.

2. Організація виховних заходів та бесід. Виховна робота включає проведення виховних заходів, таких як лекції, дискусії, бесіди про актуальні правові питання. Ці заходи допомагають учням засвоювати конкретні знання з правознавства, громадянського суспільства та інших аспектів права [6, с. 187-189].

3. Розвиток емпатії та толерантності. Виховна робота сприяє розвитку емпатії та толерантності серед учнів. Розуміння та повага до прав інших людей визначається формуванням учнями світогляду, що базується на підтримці різноманітності і прав людини. Розвиток правосвідомості необхідно розглядати не лише як вивчення норм та законів, але і як комплексний процес виховання,

що включає в себе інші важливі аспекти, такі як емпатія та толерантність. Саме ці якості стають ключовими елементами формування свідомого громадянина, здатного розуміти та поважати права інших.

Емпатія, або здатність співчувати та розуміти почуття інших, визначається як важливий аспект розвитку правосвідомості. Розуміння та відчуття потреб, радощів і труднощів інших людей сприяє формуванню глибокої поваги до їхніх прав. Учнім слід навчатися ставитися до інших із розумінням, враховуючи їхні індивідуальні особливості.

Важливість практичних занять із вивчення правил та норм поведінки для розвитку правосвідомості дуже важливий, адже розвиток правосвідомості в сучасному світі не можливий без систематичного їх вивчення. Практичні заняття, спрямовані на освоєння цих принципів, відіграють важливу роль у формуванні свідомих громадян, здатних свідомо дотримуватися законів та взаємних правил [9, с. 153-154].

Практичні заняття дозволяють учням ознайомитися з правовими нормами в реальному житті. Рольові ігри, ситуаційні завдання та імітація правопорушень створюють можливість відчувати себе у реальних обставинах, де дотримання правил має конкретні наслідки.

Практичні заняття сприяють формуванню практичних навичок та вмінь учнів. Розігрування ситуацій, пов'язаних із взаємодією в суспільстві, дозволяє учням навчатися вирішувати конфлікти, взаємодіяти з іншими людьми та приймати обґрунтовані рішення в рамках правових норм.

Практичні заняття допомагають учням усвідомити відповідальність за свої дії. Розгляд реальних випадків порушень та їхніх наслідків сприяє формуванню у свідомого громадянина усвідомленої поведінки.

Практичні заняття дозволяють виявити моральні та етичні дилеми, пов'язані з правовими ситуаціями. Це сприяє розвитку критичного мислення та формуванню в учнів власних поглядів на правосуддя та мораль.

На рівні освіти, важливо надавати учням можливість вивчати правила та норми не лише у теоретичному, але й у практичному вимірі. Проведення різноманітних тренінгів, ситуаційних ігор та практичних занять дозволяє учням засвоювати навички взаємодії в реальних ситуаціях.

Формування культури взаємовідносин та дотримання правил має безпосереднє відношення до виховання відповідальних громадян. Освіта має ставити перед собою завдання розвивати у молодого покоління відповідальність за власні вчинки та їхні наслідки [5, с. 153-155].

Шляхом інтеграції цих аспектів в освітній процес, ми створюємо умови для формування громадян, які не лише дотримуються законів, але і розуміють важливість етичних та моральних принципів у взаємодії з іншими.

7. Залучення батьків та громадськості. Важливим елементом виховної роботи є залучення батьків та громадськості до процесу формування правової свідомості учнів. Співпраця між школою, батьками та громадськістю підсилює вплив виховної роботи на розвиток правосвідомості. Розвиток правосвідомості учнів є важливим завданням сучасної освітньої системи.

Цей процес вимагає спільних зусиль шкільних установ, батьків та громадськості. Залучення батьків та громадськості до розвитку правосвідомості учнів має вирішальне значення, оскільки воно сприяє не лише вивченню законів та правил, але і формуванню цінностей, поваги до прав та вихованню відповідальних громадян.

Школа виступає не лише місцем навчання, але й середовищем, де формується свідомість майбутніх громадян. Залучення батьків до цього процесу є ключовим. Батьки мають можливість взаємодіяти зі школою через різноманітні заходи, такі як батьківські збори, консультації, та участь у виховних заходах [7, с. 152-154].

Батьки можуть бути партнерами школи в організації тематичних заходів, присвячених правовій освіті. Наприклад, вони можуть допомагати в проведенні відкритих уроків, лекцій чи дискусій на правову тематику. Це створює можливість для батьків здійснити активний внесок у формування правосвідомості своїх дітей.

Взаємодія учнів на шкільному рівні створює унікальну атмосферу для формування культури взаємовідносин. Учні навчаються взаємоповаги, розуміння і поваги прав та свобод одне одного. Це сприяє виникненню громадян, які уміють розуміти різноманіття, поважати права інших та дотримуватися встановлених норм [1, с. 272].

Шкільна освіта сприяє формуванню в учнів відповідального ставлення до своїх вчинків. Учні навчаються усвідомлювати, що кожен вчинок має наслідки, і що вони несуть відповідальність за свої дії перед суспільством та законом. Учні розвивають навички прийняття відповідальних рішень, розуміючи важливість дотримання правил і поваги до законів.

Вища освіта взяла на себе відповідальність за етичне виховання майбутніх юристів. Студенти вивчають етичні аспекти правозахисної діяльності та обговорюють моральні аспекти юридичних питань. Це формує у них внутрішню мотивацію для ведення правомірної діяльності та поведінки. Етичне виховання майбутніх юристів визнається однією з ключових місій вищої освіти в галузі права. Залучення студентів до високих етичних стандартів стає важливим фактором для формування сучасного, відповідального та справедливого юридичного співтовариства.

Вища освіта включає в себе курси та дисципліни, присвячені етиці в юриспруденції. Студенти мають змогу вивчати етичні принципи, правозахисні стандарти та визначати етичні дилеми, які можуть виникнути в юридичній практиці [10, с. 9-13].

Активне залучення студентів до дебатів та аналізу кейсів із етичною проблематикою сприяє розвитку їхнього етичного мислення. Ці вправи дозволяють студентам вирішувати конкретні етичні питання, роблячи важливий акцент на правильному виборі та виправленні неправомірних дій.

Викладачі вищих навчальних закладів грають ключову роль у вихованні майбутніх юристів. Їхня етична поведінка та взаємодія зі студентами стають прикладом для наслідування. Менторство в контексті етичного розвитку допомагає студентам не лише отримати теоретичні знання, але і перенести ці цінності на практику.

Участь у практичних вправах, симуляціях та ролевих іграх, що включають етичний аспект, дозволяє студентам набути практичних навичок вирішення етичних конфліктів та приймати обґрунтовані рішення.

Вища освіта акцентує на професійних зобов'язаннях майбутніх юристів перед клієнтами, судовою системою та громадянами. Студенти вивчають етичні стандарти та відповідальність, яку вони беруть на себе, виступаючи в ролі захисників правосуддя.

Активна участь у громадських заходах, волонтерська робота та соціально відповідальні ініціативи сприяють формуванню етичної свідомості студентів. Ці дії допомагають їм розуміти важливість суспільних цінностей та служіння громаді.

Етичне виховання майбутніх юристів є необхідним елементом вищої освіти в галузі права. Систематичний підхід, що включає теоретичні курси, практичні вправи та підтримку викладачів, сприяє формуванню у студентів високих стандартів етичної поведінки та готовності до викликів, що можуть виникнути в професійній практиці [8, с. 21].

Вища освіта стимулює студентів до науково-дослідницької роботи, розширюючи їхні знання та залучаючи до активного дослідження правових питань. Участь у наукових проєктах позитивно впливає на розвиток студентів як

дослідників та вчених, а також дозволяє їм глибше зануритися в сучасні виклики та тенденції правової науки.

Незважаючи на важливі досягнення у галузі освіти, прогалини у формуванні правової свідомості та грамотності залишаються актуальною проблемою. Необхідно визнати ці недоліки та активно вдосконалювати підходи до викладання правознавства як у школах, так і в вищих навчальних закладах.

Шкільні програми часто не враховують важливості правового виховання. Однією з головних проблем є обмежена кількість годин, відведених на вивчення правознавства, що призводить до поверхневого засвоєння тем та недостатнього розуміння базових юридичних понять. В деяких країнах вивчення правознавства не входить в обов'язковий перелік предметів.

Відсутність практичних вправ та ситуацій, що можуть відобразити реальні ситуації в юридичній практиці обмежує можливість учнів використовувати свої знання на практиці. Шкільні програми рідко включають в себе практичні вправи чи відвідання учнями правових установ для отримання живого досвіду [3, с. 154].

Застарілі методи, такі як традиційні лекції без взаємодії та діалогу, призводять до втрати інтересу до предмету. Застосування сучасних педагогічних підходів та технологій може зробити навчання більш ефективним та цікавим для учнів. Здійснення інтерактивних методів навчання урізноманітнює процес засвоєння знань та робить його більш доступним.

Визнання етичного компонента важливим, але відсутність акценту на розвиток етичних якостей в освітніх програмах призводить до того, що випускники можуть виявити нестачу навичок вирішення етичних дилем, що може виникнути в ході їхньої майбутньої професійної діяльності. Дослідження показують, що велика частина студентів відчуває необхідність у більшій увазі до формування етичних стандартів в навчальному процесі.

Важливим недоліком є відсутність достатньої співпраці з практикуючими юристами та фахівцями в сфері права. Включення практичних аспектів в навчання через стажування та майстер-класи забезпечить студентам цінний досвід. Національні стандарти вищої освіти не завжди передбачають обов'язкове взаємодію з практикуючими фахівцями [5, с. 156].

Усунення прогалин у формуванні правової свідомості та грамотності вимагає системних змін у підходах до вивчення правознавства. Акцент на практичних завданнях, сучасних методах навчання та співпраці з фахівцями допоможе забезпечити якісну підготовку майбутніх юристів та громадян з глибоким розумінням правових питань.

Шкільна та вища освіта є ключовими стадіями формування особистості та світогляду молодшої людини. Їхня роль у розвитку правової свідомості та грамотності неоціненна, оскільки вони впливають на усвідомлення основних принципів права, громадянських прав та обов'язків, а також на уміння розуміти та захищати власні права та інтереси.

Освіта у цих аспектах повинна бути не лише теоретичною, але й практичною. Важливо, щоб учні та студенти отримували можливість застосовувати знання у реальних життєвих ситуаціях, а також використовували альтернативні форми навчання, які стимулюють активну участь та самостійність [11, с. 658].

**Висновки.** Підвищення якості освіти у сфері права передбачає інноваційні підходи до навчання, активне використання інтерактивних методів та сучасних технологій. Зокрема, ігрові технології, дискусійні форми роботи, використання відео- та аудіоматеріалів можуть зробити процес навчання цікавішим та ефективнішим.

Також, важливо посилювати співпрацю між освітніми закладами та громадськими організаціями, правозахисними організаціями та правоохоронними органами

для організації спільних заходів, тренінгів та семінарів з питань правової освіти.

Отже, шкільна та вища освіта є важливими факторами у формуванні правової свідомості та грамотності молоді.

Їхня роль полягає в створенні умов для розвитку критичного мислення, усвідомлення прав та обов'язків громадян, а також підготовці молодих людей до активного участі у суспільному житті.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Власюк І. В. Формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх бакалаврів економіки в процесі вивчення фахових дисциплін. Вінниця, 2015. 272 с.
2. Галушак І. Є. Формування правової культури майбутніх економістів. Основні напрями розвитку педагогічної науки: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (Чернігів, 20–21 жовт. 2017 р.). Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 88–89.
3. Головка Н. І. Правова педагогіка: навч. посіб. / Н. І. Головка – К.: МАУП, 2007. – 248 с.
4. Клімова Г. П. Структурно-функціональний підхід до аналізу правосвідомості. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. 2012. № 3 (13). С. 20–27.
5. Коваль І. Правова активність студентів педагогічного коледжу. *Молодь і ринок*. 2015. № 6. С. 153–157.
6. Костенко О. Юридична освіта і правове виховання як засоби забезпечення правопорядку (щодо юридичної освіти і правового виховання «соціально-натуралістського» типу). *Право України*. 2011. № 8. С. 187–193.
7. Підлісний Є. В. Модель формування правової культури майбутніх бакалаврів права. *Молодь і ринок*. 2018. № 11(166). С. 152–159.
8. Подберезький М. К., Безбородий В. О. Формування правової культури. Теоретичні та методичні основи. Мукачево: Елара, 1999. 216 с.
9. Тітова Н. К. Правова культура: поняття, структура, теоретичні засади педагогічного правознавства: збірник наукових праць / Н. К. Тітова // *Проблеми сучасного мистецтва і культури*. К.: *Науковий світ*, 2001. 154 с.
10. Шаравара І. Правова свідомість та правова культура в Україні: проблеми їх формування. *Національний юридичний журнал: теорія та практика*. 2015. № 1. С. 9–13.
11. Яковюк І. В. Правова культура як характеристика якісного стану правової системи. *Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т.* Харків: Право, 2008. Т. 1: *Методологічні та історикотеоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України / за заг. ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина*. С. 640–663.